

ЧАСТИНА 1
МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розділ 1

**Економіка природокористування і
еколого-економічні проблеми**

УДК 334.722.01:332.12

С.К. Харічков, Н.М. Андрєєва, С.Г. Нездоймінов

**Модель механізму розвитку сільського туризму
у євро регіоні Нижній Дунай**

У статті проаналізовано теоретико-методологічні основи та регіональний досвід розвитку сільського туризму в євро регіоні Нижній Дунай. Розглянуто науковий підхід щодо формування механізму розвитку сільського туризму на засадах транскордонного співробітництва.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, механізм розвитку сільського туризму, євро регіон, регіональна економічна політика.

Постанова проблеми

Інтеграція в економічні структури Європейського Союзу потребує від України розроблення та вдосконалення моделі механізму взаємовідносин центру та регіонів, яка б відповідала принципам, стандартам, нормам та механізмам регіональної політики Євросоюзу, сприяла розвитку нових форм співробітництва між регіонами, а також міжнародного співробітництва територій, особливо на сучасному етапі становлення України.

Один з інструментів успішної політики регіонального розвитку, який останнім часом набуває поширення, є активізація прикордонного та транскордонного співробітництва, тому актуальним сьогодні є аналіз розвитку транскордонного співробітництва у сфері туристично-рекреаційного підприємництва та формування механізму його впровадження.

Науковці вважають, що увага до розвитку прикордонних регіонів пояснюється їхнім інфраструктурним навантаженням у системі міжнародних економічних зв'язків, що охоплює реалізацію контрольних, бар'єрних, контактних і розподільних функцій. У

Харічков Сергій Костянтинович, доктор економічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, м. Одеса; Андрєєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник відділу економіко-екологічних проблем приморських регіонів Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, м. Одеса; Нездоймінов Сергій Георгійович, кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економіки та управління туризмом Одеського державного економічного університету.

© С.К. Харічков, Н.М. Андрєєва, С.Г. Нездоймінов, 2011

зв'язку з цим тенденції світового господарського розвитку у найбільш конкретизованому вигляді позначаються на специфіці господарювання прикордонних територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми транскордонного співробітництва України досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці та фахівці. Вони знайшли відбиток у численних публікаціях таких авторів, як П. Беленький, Н. Кухарська, Ю. Макогон, Н. Мікула, С. Харічков та ін. [1, 2, 3, 4, 5]. Але повного комплексного аналізу транскордонної співпраці для розвитку підприємництва у сфері сільського туризму на основі прикладних та новітніх наукових досліджень не містить жодна з українських публікацій. Крім того, процеси та тенденції у цій галузі розвиваються настільки швидко, що простежити їх досить повною мірою і відносно близькою перспективою не уявляється можливим.

Мета статті – запропонувати принципи та напрямки формування механізму розвитку сільського туризму на засадах транскордонного співробітництва.

Виклад основного матеріалу дослідження

Динаміка розвитку сврореґіонального співробітництва доволі переконливо свідчить про значну її активізацію, обумовлену передусім реалізацією мети загальноєвропейського значення – «розмивання» кордонів між країнами-членами Євросоюзу і вирівнювання диспропорцій розвитку центральних та периферійних регіонів у кожній із країн. Україна активно долучилася до процесу створення сврореґіонів на початку 1993 р. і на даний час бере участь у шести з них: Карпатський, Буг, Нижній Дунай, Верхній Прут, Дніпро та Слобожанщина. Територія України, що входить до складу євросоюзу, становить 33,9% її загальної площі, де мешкає понад 28% населення країни. Подальший розвиток їх взаємовідносин набуває особливої актуальності з урахуванням сусідства з ЄС.

Для забезпечення економічного розвитку регіонального підприємництва треба мати не тільки чітку і виважену стратегію їх соціально-економічного розвитку, а й дієвий набір інструментів реалізації такої стратегії. Одним з інструментів такої стратегії, на нашу думку, може стати транскордонне співробітництво підприємців сільського туризму.

Термін «транскордонне співробітництво» вперше був введений в Мадридській Конвенції загальних принципів транскордонного співробітництва, в якій транскордонне співробітництво визначається як «будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними громадами, що перебувають під юрисдикцією двох або декількох сторін, а також укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей» [6].

Таким чином, транскордонне співробітництво означає співпрацю суміжних територій сусідніх держав, де визначальною ознакою є наявність кордону між співпрацюючими територіями. В умовах інтеграції транскордонне співробітництво сусідніх держав поглиблюється. В основу транскордонних відносин має бути покладений не галузевий принцип, як в інших видах співробітництва, а територіальний підхід. Прикордонні зв'язки відрізняють яскраво виражений товарно-грошовий характер, тенденції до децентралізації і більш високий ступінь самостійності низових ланок. Насамперед варто виходити з того, що прикордонні зв'язки – не самоціль. Вони повинні слугувати одним з факторів переходу господарства регіону від замкнутого типу до відкритого.

Зауважимо, що головною метою для всіх підприємств, які беруть участь у прикордонній співпраці, є створення єдиного економічного простору для спільної діяльності національних підприємств та підприємств сусідніх держав, організація буферних зон на шляху переміщення виробничих ресурсів на внутрішні та зовнішні ринки, розвиток регіональних ринків продукції, забезпечення економічної стабілізації та економічне зростання регіонів.

Також метою транскордонного співробітництва є розвиток соціально-економічних, науково-технічних, туристичних, культурних зв'язків і добросусідських відносин між органами місцевого самоврядування або місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами або органами влади сусідніх держав.

Європейці дійшли висновку, що багато проблем можна успішно вирішувати на регіональному рівні шляхом міжтериторіального співробітництва прикордонних регіонів двох і більше країн. Так, виникло нове поняття у міжнародному співробітництві – «єврорегіон» як нова модель територіально-економічного утворення, в якій головна увага в міжнародному співробітництві переноситься на регіональний рівень.

Наукова парадигма регіональної економіки визначає єврорегіон як вищу організаційну форму транскордонного співробітництва між територіальними громадами або місцевими органами влади прикордонних регіонів двох або більше держав, що мають загальні границі. Його утворення спрямоване на координацію взаємних зусиль і здійснення ними узгоджених дій у різних сферах життєдіяльності відповідно до національного законодавства і норм міжнародного права для вирішення загальних проблем в інтересах людей, що населяють його територію по обидва боки державного кордону.

Утворення єврорегіонів відбувається шляхом укладення угод про транскордонне співробітництво між органами місцевої влади транскордонних територій. Вони є правовим підґрунтям для формування об'єднань адміністративно-територіальних одиниць муніципального і регіонального рівнів, зацікавлених у спільній реалізації різнопланових проектів у межах певної сукупності транскордонних регіонів.

Розвиток співробітництва на рівні єврорегіонів координує Асамблея Європейських регіонів. Мета діяльності асамблеї полягає у нівелюванні рівня у сфері економіки, політики, культури тощо, тобто підтягуванні відстаючих регіонів на потрібний рівень.

У 1998 р. після зустрічі Президентів України, Молдови та Румунії було вирішено створити Єврорегіон Нижній Дунай у складі Одеської області України, уїздів Кагул та Кантемир Республіки Молдова і трьох повітів Румунії – Галац, Тульча, Бреїла (див. рис. 1).

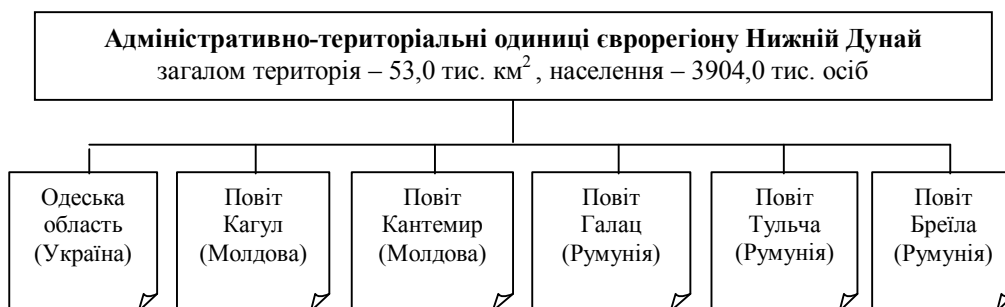


Рис. 1. Склад єврорегіону Нижній Дунай

Нормативно-правовою базою для створення цього єврорегіону стала Європейська рамкова конвенція стосовно транскордонного співробітництва, Договір про добросусідство і співробітництво між Україною і Румунією, Угода між урядами України та Республіки Молдова про співробітництво прикордонних адміністративно-територіальних одиниць, а також Протокол про тристороннє співробітництво між Україною, Молдовою і Румунією.

До цього часу Одеська область вже мала великий досвід транскордонної співпраці: вона є членом п'яти авторитетних європейських організацій – Асамблеї Європейських регіонів, Робочої співдружності Придунайських країн (РСПК), Асоціації прикордонних регіонів Європи, Конференції Приморських регіонів Європи і Асамблеї виноробних регіонів Європи. На сьогодні існують три об'єктивні причини для успішної роботи придунайського єврорегіону: перша причина – Румунія є членом ЄС; друга – Молдова прагне до моря, що можливо здійснити через єврорегіон; третя – на більшій території Бесарабії (південь Одеської області) фактично немає виробництва, що дає можливість для його організації саме тут за умов розвитку сільського туризму.

Програма дій в єврорегіоні Нижній Дунай включає розвиток економічного співробітництва в сфері туризму та рекреації, лібералізацію прикордонних і митних стосунків, відбудову нових пропускних пунктів, економічних зон вільної торгівлі тощо. Асамблея Європейських регіонів прийняла рішення фінансувати українську програму щодо збереження унікального природного комплексу – дельти річки Дунаю.

Єврорегіон Нижній Дунай є зоною інтересу також через те, що він розташований на перехресті чотирьох транспортних коридорів: №7 та №9 за Критськими угодами ЄС, а також інترمодальних коридорів – Чорноморського економічного співробітництва (ЧЕС) та Євразійського транспортно-комунікаційного коридору. На цей фактор варто звернути особливу увагу при плануванні інфраструктури цього регіону.

Функціонування єврорегіону Нижній Дунай показало, що спільними зусиллями можна вирішити такі питання, які кожній із сторін окремо були б не під силу, в першу чергу у зв'язку з великими фінансовими витратами. Це стосується реалізації таких дорогих екологічних проектів, як «Транскордонне співробітництво у менеджменті та сталому розвитку природоохоронних територій єврорегіону Нижній Дунай» (бюджет проекту – 3 млн євро), «Придунайські озера, Україна. Стабільне відновлення та збереження природного стану екосистем» (фінансувався програмою TACIS СВС, бюджет – 2,5 млн євро), «Розробка менеджмент-плану для захисту біологічного різноманіття та сталого розвитку природоохоронних територій єврорегіону Нижній Дунай» (бюджет проекту – 241,215 тис. євро). У рамках цих проектів здійснено моніторинг озер та їх водозаборів, створено відповідну технологічну та технічну базу, проведено підготовку місцевих спеціалістів згідно з європейськими стандартами; розроблено практичні рекомендації для попередження виникнення екологічних проблем у водах Придунайських озер, практичні рекомендації стосовно поліпшення комерційного рибальства на озерах, розроблено рекомендації щодо реалізації нового проекту «Технічна допомога транскордонному співробітництву з метою менеджменту та сталого розвитку природоохоронних територій басейну Нижнього Дністра» (бюджет проекту – 2 млн євро). У вересні 2001 р. було налагоджено поромну переправу Рені – Галац, відкриття якої спростило процедуру встановлення контактів між мешканцями та туристами прикордонних регіонів. Окрім цього, була відкрита вантажно-пасажирська лінія Рені-Тульча. Зараз у рамках Робочої співдружності придунайських країн триває робота зі створення судноплавної лінії Відень (Австрія) – Ізмаїл (Україна) з

використанням круїзних суден Українського Дунайського пароплавства (УДП). Здійснення цього проекту є дуже важливим для подолання наслідків двох військових конфліктів в Югославії.

У 2008 р. у регіоні був започаткований новий проект Європейського Союзу «Укріплення інтеграції прикордонних регіонів у сфері розвитку сільського туризму» як один з дійсних інструментів регіональної політики сталого розвитку, що реалізується у рамках Програми добросусідства Румунія-Україна. Реалізація проекту дозволить спрямувати зусилля на вирішення таких проблем: залучення малого бізнесу та підприємців до розвитку сільського туризму, який має важливе значення для відродження традиційного господарського укладу та оздоровлення економіки аграрних районів у регіоні; поширення у регіоні практики агорекреаційного сервісу та екологічної культури населення; розвиток та збереження етнокультурної самобутності населення південних районів регіону, яка може стати ексклюзивною конкурентною перевагою на міжнародному туристичному ринку та дозволить області увійти до основних регіональних ринків сільського та етнографічного туризму в Європейській спільноті [7].

Розроблення проекту «Укріплення інтеграції прикордонних регіонів у сфері розвитку сільського туризму» здійснювала Одеська обласна сільськогосподарська дорадча служба «Центр розвитку та правової підтримки села», партнерами проекту є обласна організація «Агентство регіонального розвитку», «Національна асоціація розвитку гірських районів «РОМОНТАНА» (Румунія). Метою реалізації проекту визначено формування на території Одеської області туристичного кластеру, який орієнтований на розвиток сільського туризму, інтегрованого в українські та європейські туристичні мережі. У ході першого етапу проекту були проведені дослідження сучасного стану та аналіз перспектив розвитку сільського туризму в Одеській області; визначений перелік рекреаційних територій для залучення підприємців аграрного сектору до розбудови сільського туризму; започатковано роботу з формування інформаційно-ресурсної бази розвитку сільського туризму; відкрито 4 регіональних представництва в містах Ізмаїл, Комінтерново, Балта, Білгород-Дністровський; розроблений веб-сайт проекту підприємців, до реалізації проекту розроблено 5 новітніх туристичних маршрутів та структурована туристична інформація, яка необхідна для співпраці з туроператорами та турагентами Одеського регіону та прикордонних регіонів Румунії та Молдови. Агротуристичні суб'єкти регіону беруть участь у туристичному процесі, який включає планування, створення, пропозицію, продаж і споживання туристичних продуктів і послуг. Головною групою агротуристичних суб'єктів є сільські господарства. Крім виробництва рослинної і тваринної продукції, вони постачають продукти і послуги або надають виключно туристичні послуги. Концепція сільського аграрного туризму створена власне для сільських господарств з метою збільшення їх прибутковості, але агротуризм став привабливим також для інших правових форм господарської діяльності. Ним зайняті також домашні (особисті) господарства, розташовані у сільських місцевостях, які не є сільськими господарствами, але також мають відповідні засоби для надання агротуристичних послуг. Таким чином, з метою координації дій та подальшого розвитку підприємницької діяльності за цільовими установками бізнесу та органів державної влади, які діють за дорученням уряду в сфері регіонального розвитку, можна запропонувати модель механізму розвитку сільського туризму в туристично-рекреаційному комплексі. Цільова модель механізму розвитку сільського туризму відображає його як суспільно-економічне явище та засоби реалізації принципів транскордонного співробітництва в євро регіоні (рис. 2).



Рис. 2. Цільова модель механізму розвитку сільського туризму в євро регіоні Нижній Дунай

На нашу думку, запропонована модель механізму дає можливість зосередити цільові установки розвитку сільського туризму на чотирьох рівнях управління: державному,

регіональному, локальному, підприємницькому. Стратегія розвитку сільського туризму в Європі показує, що у багатьох сільських регіонах Європи сільське господарство більше не є найважливішою формою використання землі і діяльністю сільської громади. Так, частка громади, що працює у сільськогосподарському секторі, становить від 30% їхньої загальної кількості у Греції, до 2–7% – у Нідерландах і Великобританії. Щоб при цьому не обезлюднювались сільські території, органи влади і самоврядування за активної участі сільських громад і громадських організацій, вживають спеціальних заходів для того, щоб якомога більше видів несільськогосподарської діяльності розвивалося саме у сільській місцевості.

В Одеській області вже існує досвід із транскордонного розвитку сільського туризму у Татарбунарському районі, Білгород-Дністровському районі, Біляївському. Асоціація фермерів «Придунав'я» запрошує до унікальних куточків природи Ізмайльського району Одеської області, відвідати біосферний заповідник, систему озер, познайомитися з неповторною культурою і звичаями багатьох націй, які тут проживають. Усього станом на 01.01.10 р. діє понад 90 агроосель, 40 підприємницьких структур сільського туризму. Як свідчать дані порівняно з 2006 р. має місце збільшення підприємств, які розвивають діяльність з прийому та обслуговування туристів у приватних господарствах. Треба відзначити, що з урахуванням реалізації напрямку щодо підготовки підприємців сільського туризму зазначеного вище проекту транскордонного співробітництва, очікується зростання приватних підприємств – власників агроосель у три рази до кінця 2011 р. Дослідження структури виробництва рекреаційно-туристичних послуг підприємств агротуристичного бізнесу регіону показали, що лівова частка послуг належить полюванню та рибальству, екологічним екскурсіям, але повинен бути задіяний винний та кінний туризм, екскурсії до природно-ландшафтних парків. Додаткову складність для розвитку ринку послуг сільського туризму в Україні створює його надзвичайна роздробленість та нестандартизованість. Фактично, кожен господар виставляє на ринок пропозицію, що має дуже багато індивідуальних особливостей і порівняно мало спільних рис. З певної точки зору це створює позитивну специфіку українського сільського туризму, забезпечуючи його неповторну різноманітність. Але як туристам, так і туроператорам важко орієнтуватись у цьому різноманітті, тож нерідко саме через це вони віддають перевагу стандартним готельним пропозиціям.

З метою розвитку різних форм поселення у сільських садибах, підвищення якості комплексного обслуговування туристів, наданих послуг розміщення та організації сільського туризму в травні 2008 р. правління Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму прийняло програму добровільної категоризації у сфері сільського туризму «Українська гостинна садиба», яка придатна для застосування добровільної категоризації індивідуальних та колективних засобів розміщення та підвищить рівень якості туристичних послуг.

Висновок

Таким чином, новітні процеси агрорекреаційного напрямку туризму визначають якісний перехід суспільства від задоволення потреб життєзабезпечення мешканців великих міст до задоволення потреб «вільного часу», об'єктивні суспільні зрушення, викликані глобалізаційними процесами та зафіксовані в зміні попиту туристичного споживання у міжнародному туризмі. В сенсі визначеної проблематики важливим є удосконалення механізму розвитку сільського туризму на засадах транскордонного

співробітництва суб'єктів туристичного ринку і сільської території, який будується в євро регіоні Нижній Дунай на таких принципах:

1. Цільовому, сутність якого полягає у забезпеченні потреб населення туристичними послугами, внаслідок чого формуються розподільчо-споживчі зв'язки між виробниками-підприємцями туристичного продукту та його споживачами. При цьому і споживання, і виробництво необмежені, тобто будь-який суб'єкт ринку регіону може розробити та запропонувати на ринок будь-який продукт, а споживач має право в будь-якій точці світового ринку зробити альтернативний вибір для задоволення мандрівки чи відпустки.

2. Ресурсному, який забезпечується споживанням туристами природних благ (умов та ресурсів) та культурно-історичних ресурсів певної території і проявляється у формуванні рекреаційних зв'язків. Параметри цих зв'язків залежать від унікальності туристичної пропозиції, розробленої на основі унікальності регіональних ресурсів. В основу виділення рекреаційних територій для розвитку сільського туризму мають бути позакладені їх типологія, спеціалізація діяльності підприємств галузі і їх концентрація. Саме територіальна концентрація та спеціалізація лежать в основі формування механізму розвитку сільського туризму на засадах транскордонного співробітництва.

1. *Беленький П. Ю.* Регіональна політика збалансованого соціально-економічного розвитку / П. Ю. Беленький, О. О. Другов // Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 96–106.
2. *Кухарська Н. О.* Організація та розвиток транскордонного співробітництва в євро регіоні Нижній Дунай / Н. О. Кухарська // Регіональна економіка. – 2008. – № 1. – С. 13–22.
3. *Макогон Ю. В.* Форми и направления межрегионального трансграничного сотрудничества : монография. – изд. 2-е, исп. и дополн. / Ю. В. Макогон, В. И. Ляшенко. – Донецк : ООО «Юго-Восток ЛТД», 2003. – 512 с.
4. *Мікула Н. А.* Міжрегіональне та транскордонне співробітництво : монографія / Н. А. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
5. *Інституціональні засади та інструментарій збалансованого природокористування : монографія* / [С. К. Харічков, Н. М. Андрєєва, О. А. Воробйова, І. М. Дишловий, С. Г. Нездоймінов та ін.]; за ред. д.е.н., проф. С. К. Харічкова. – Одеса : ІПРЕД НАН України, 2010. – 484 с.
6. *Школа І. М.* Євро регіон як модель прискореного розвитку прикордонних територій у рамках транскордонного співробітництва : досвід Росії / І. М. Школа, О. В. Бабінська // Регіональна економіка. – 2003. – № 2. – С. 167–179.
7. *Нездоймінов С. Г.* Туризм як фактор регіонального розвитку : методологічний аспект та практичний досвід : монографія / С. Г. Нездоймінов. – Одеса : Астропринт, 2009. – 304 с.

Отримано 31.03.2011 р.

С.К. Харічков, Н.М. Андрєєва, С.Г. Нездоймінов

Модель механізму розвитку сільського туризму в євро регіоні Нижній Дунай

В статті проаналізовані теоретико-методологічні основи і регіональний досвід розвитку сільського туризму в євро регіоні Нижній Дунай. Розглянуті наукові підходи к формуванню механізму розвитку сільського туризму на основах трансграничного співробітництва.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, механизм развития сельского туризма, евро регион, региональная экономическая политика.

S.K. Kharichkov, N.M. Andreeva, S.G. Nezdoyminov

Model of the mechanism of development of rural tourism in the Lower Danube Euroregion

The article analyzes the theoretical and methodological foundations and regional experience in developing rural tourism in the Euroregion Lower Danube. Reviewed scientific approaches to the formation mechanism of development of rural tourism on the basis of transfrontal cooperation.

Keywords: transfrontal cooperation, the mechanism of development of rural tourism, European region, a regional economic policy.